

Критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди

Тетяна Кочірко

Кафедра цивільного права та процесу, Національний університет "Львівська політехніка", УКРАЇНА, м. Львів, вул. Князя Романа, 3, E-mail: tatka1204@gmail.com

Abstract – The article analyses current issues in defining the criteria for moral damage compensation and the moral damage institution role for the human rights and freedoms protection. Moral damage compensation as the way of human rights protection is one of the most important institutions in the modern law sciences.

The need to establish clear criteria for determining moral damage compensation is urgent, because the current criteria approach is very general with no much sense and is far from being perfect. The right to moral damage compensation is very important, because people have always asserted their right to dignity and the legal protection of it through the moral damage compensation is necessary in our society.

Ключові слова – моральна шкода, право людини, компенсація, критерії, наукові підходи.

I. Вступ

Кожній людині, незалежно від того, чи наділена якостями особи, разом із цілим комплексом суб'єктивних юридичних прав належить і право на компенсацію моральної шкоди. Право людини на компенсацію моральної шкоди є особливо важливим, оскільки воно, з одного боку, впливає із притаманної людині гідності, а з іншого є ефективним засобом її захисту. Це, зокрема, підтверджується тим, що текст Загальної Декларації прав людини розпочинається із вказівки на те, що «визнання гідності, притаманної усім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру...» [1]. Тому, якщо кожній людині притаманна гідність, то, відповідно, кожна людина повинна мати право на її захист, а зокрема право на компенсацію моральної шкоди.

Проблемі юридичного права людини на компенсацію моральної шкоди присвячено праці багатьох учених, які є представниками різних галузей юридичних наук. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені як: В.Т. Нор, П.М. Рабінович, О.В. Гришук, В.М. Петренко, Г.Р. Коваленко, Паліюк В.П. та інші. Проте їх дослідження торкалися лише окремих аспектів відшкодування моральної шкоди. Саме цими факторами обумовлюється актуальність обраної тематики.

II. Основна частина

Моральна шкода та компенсація за її заподіяння – категорії, які важко оцінити у грошовому еквіваленті, як і встановити сам факт заподіяння такої шкоди. Відсутність чітких підходів до визначення підстав і розмірів її компенсації робить останню непередбачуваною для сторін та ускладнює обґрунтування судових рішень у цій частині. На них впливає і

суб'єктивний чинник – думка судді. Але, попри те що різні судді у схожих справах нерідко стягують різні суми компенсації за моральну шкоду, останнім часом простежуються аналогії у вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди в окремих категоріях справ [2].

Постає проблема про необхідність чітких і зрозумілих критеріїв стягнення збитків внаслідок заподіяних моральних страждань та їх оцінки у грошовому еквіваленті. Підходи до оцінки розміру моральної шкоди пропонують законодавства країн, у яких цей інститут має найдовшу історію. Так, США та Великобританія можуть похвалитись особливо багатим досвідом судової практики щодо вирішення цього питання. Загалом англосаксонська система права використовує три критерії оцінки моральної шкоди: концептуальний, особистісний і функціональний. Перший із них передбачає аналогію з майновою шкодою і полягає в тому, що, визначаючи пошкодження або втрату окремих частин тіла, враховують, який саме орган пошкоджено. Причому встановлюються мінімально та максимально можливі суми відшкодування у грошовому еквіваленті. Другий, особистісний підхід ґрунтується на протилежній концепції: глибина моральних страждань і, відповідно, сума компенсації залежать від особи постраждалого. Якщо перший критерій можна умовно назвати об'єктивним, то другий – суб'єктивний. Функціональний критерій виходить із того, що суд має призначити розумну суму компенсації, адже неможливо чітко визначити розмір страждань у грошовому еквіваленті. При цьому враховують страждання, загальний психологічний і фізичний стан, погіршення роботи органів [5]. У західно-європейських країнах континентального права критерії визначення сум компенсації моральної шкоди не визначені, проте є приписи, що орієнтують суддів на раніше винесені судові рішення у схожих справах. Крім того, існують навіть спеціальні комісії з питань компенсації моральної шкоди, які розраховують відповідні суми відшкодування.

Однак, не всі вчені поділяють думку про необхідність визначення чітких критеріїв компенсації моральних збитків. Дехто вважає, що сутність моральної шкоди – виключно суб'єктивна категорія, яку взагалі неможливо прив'язати до конкретної грошової суми. Це обумовлено індивідуальністю людини і тим, що особливості психіки потерпілого та наслідки заподіяння шкоди завжди будуть унікальними. Таким чином, суми компенсацій за подію, яка однаковою мірою стосувалася двох різних осіб, можуть суттєво відрізнятися, якщо суд оцінюватиме страждання, завдані кожній особі, комплексно. Зараз критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди прописані в Постанові № 4 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про компенсації моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р., згідно п. 9 якої суд визначає розмір відшкодування моральної шкоди залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних,

психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) і з урахуванням інших обставин [3]. Цей підхід не є досконалим, адже має дуже загальний характер і невелике смислове навантаження. Крім того, остання речення абзацу 1 п. 9 про те, що «суд має виходити із засад розумності, вираженості та справедливості», у вітчизняних умовах судочинства суто декларативна.

При відшкодуванні моральної шкоди необхідно враховувати такі критерії: 1) протиправність дій винуватця моральної шкоди та їх характер; 2) наявність страждань, завданих приниженням особистих немайнових правових благ; 3) вина того, хто вчинив шкоду, якщо вона є підставою для відповідальності; 4) наявність негативних змін у житті потерпілого; 5) наявність адекватного причинного зв'язку між протиправними діями та їх наслідками у вигляді страждань, а також тими негативними наслідками, що сталися в житті потерпілого. Не існує остаточного переліку таких критеріїв, вони різні в кожному конкретному випадку. Характерною їх ознакою є те, що вони мають об'єктивно-умовну властивість, тобто можуть сприйматися і оцінюватися оточуючими. Проте на даний момент в українському законодавстві відсутня чітка позиція щодо того, яким чином повинен вираховуватися розмір відшкодування моральної шкоди [5].

Доцільнішою є «тарифікація» заподіяної моральної шкоди, тобто прийняття нормативного акта, який встановлює різні ставки залежно від виду завданої шкоди та тяжкості травми в еквіваленті до розмірів мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Окремі випадки, у першу чергу ті, що обумовлені приниженням честі, гідності та ділової репутації, мають обов'язково розглядатися експертами. Уваги потребують і справи про стягнення моральних збитків внаслідок незаконного звільнення та незаконного утримання під вартою – при їх розгляді треба враховувати кількість часу, протягом якого особа страждала внаслідок протиправної поведінки щодо неї [4].

Слід також зазначити, що моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Для визначення сум відшкодування моральної шкоди потрібні спеціальні знання, адже кожен випадок має свої відмінні риси. Людина – істота біопсихосоціальна, порушення функціонування однієї зі складових її організму тягне за собою погіршення (або порушення) функціонування всього організму. Тому розмір відшкодування моральної шкоди буде більш адекватним, якщо у процесі оцінки будуть застосовані спеціальні психологічні, медичні та інші знання [2]. Що стосується сутності компенсації моральної шкоди як способу захисту цивільних прав, то вона полягає у покладенні на правопорушника юридичного обов'язку компенсувати

потерпілому за рахунок власного майна в грошовій або іншій матеріальній формі втрати немайнового характеру внаслідок душевних і фізичних страждань, спричинених порушенням його блага і прав, а головна мета такої компенсації – надання можливості потерпілій особі за її допомогою відновити втрачену душевну рівновагу, певною мірою пом'якшити, згладити заподіяні переживання.

Висновок

Таким чином, можна виділити такі підходи до визначення розміру компенсації моральної шкоди: 1) визначення розміру компенсації моральної шкоди, виходячи із суспільної оцінки фактичних обставин справи; 2) визначення розміру компенсації моральної шкоди, виходячи із суб'єктивної оцінки потерпілим фактичних обставин справи, а також глибини, тривалості психологічних страждань, які виникли в результаті протиправного діяння; 3) комплексний підхід, котрий полягає в поєднанні двох попередніх.

Отже, доцільно законодавчо встановити межі компенсації моральної шкоди. Встановлення таких меж суттєво збільшить використання даного права людини, оскільки сприятиме винесенню законних і обґрунтованих судових рішень, а також вплине на законодавче спрощення процедури його використання. Окрім цього потрібно на законодавчому рівні конкретизувати порядок оцінки моральних страждань потерпілого й присудження йому компенсації, а також нормативно встановити механізм визначення її розміру.

References

- [1] M.M.Haliantsch, H.R.Kovalenko, "Vidshkoduvannia moralnoi shkody" ["Moral damage compensation"], Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Ukrainian Law Journal, vol.14, pp. 21-25, Feb.2001.
- [2] O.V.Hryshchuk, "Stanovlennia prava liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody" ["The formation of the human right to moral damage compensation"], Visnyk Chernivetskoho derzhavnoho universytetu – Chernivtsi State University Journal, vol.55, pp.48-54, Jul.2004.
- [3] Robert Jacques, The principle of human dignity. The principle of respect for human dignity. European Commission for Democracy through Law. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999. -P.45.
- [4] V.M.Petrenko, "Deiaki pytannia kompensatsii moralnoi (nemainovoi) shkody" ["Some issues of moral (non-pecuniary) damage compensation"], Pravo Ukrainy – Ukrainian Law, vol.5-6, pp.29-30, May-Jun.2000.
- [5] P.M.Rabinovych, "Pravo liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody" ["Human right to moral damage compensation"], Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Ukrainian Law Journal, vol.3, pp.1-4, Mar.2002.